

După alungarea ungarilor de pecenegi din Atelkuzu (regiune din Nordul Mării Negre), aceștia au ajuns la Dunărea de Jos prin anul 837 când i-au ajutat pe bulgari să împiedice prizonierii bizantini luați de Krum (803-814) cu câteva decenii înainte, să se repatrieze. Pe la 882 creștinătorul slavilor Metodiu (820-885) îi amintește în același teritoriu. Primele contacte cu vlahii le-au avut încă din secolul IX în spațiul extracarpatic. Ungurii îi numeau pe români olah spre a-i deosebi de italieni numiți olasz. Anonimus Belae regis notarius (notarul anonim al regelui Bela a scris Gesta Hungarorum, probabil în timpul regelui Bela al III-lea, 1172-1196) îi numea blaci, blasi, blahi după fonetica bizantină vlahoi (diftongul oi se pronunță i). Ulterior b a devenit v și blahii, vlahi au fost numiți astfel în Peninsula Balcanică. Anonimus era un cleric erudit care învățase în Franția, probabil student la Paris.

Despre intrarea ungarilor în Panonia scria: Acolo curg renumite izvoare de apă Dunărea și Tisa... această țară o locuiesc slavii, bulgarii și păstorii romanilor (pastores romanorum) adică vlahii. Un geograf din secolul XIV a editat Descrierea Europei Orientale în care afirma că între Macedonia, Ahaia și Tesalonic este un popor foarte mare și răspândit care se numesc români, odinioară au fost păstori ai romanilor. Din cauza pământului roditor și plin de verdeață, trăiau în Ungaria unde se aflau pășunile romanilor (pascua romanorum). Au fost alungați de unguri... Cronicarul armean Moise Horenat scria despre țara necunoscută căreia îi zic Balak. Cronica lui Nestor din secolul XI scrisă la Kiev afirma: Ungurii venind din răsărit mergeau prin munți înalți care s-au numit ungurești (Carpații păduroși) și au luptat cu cei care trăiau acolo vlahii și sloveanii.

Înlăturare pe vlahi... și de atunci țara se numește Ungaria. Ungurii au ocupat Câmpia Panoniei. Provincia romană Panonia, după plecarea romanilor era locuită de triburi celtice, ilire, trace, iar apoi au trecut uniunile tribale ale hunilor, gepizilor și avarilor. Între anii 896-900 s-au așezat triburile fino-ugrice conduse de Arpad fiul lui Alamus/Alamos sosite din regiunea fluviului Volga. Căpeteniile supreme succesive ale celor șapte triburi ungurești au fost: Arpad (889-907), Zsolt (Zsulto, Zoltan 907-cca.947), Taksony (cca.947- 970). Geza (970-997), Ștefan (Vayk, Istvan, creștinat devine Ștefan cel Sfânt 997-1038, rege din 25 decembrie 1001). Ungurii în Panonia au ucis locuitorii, iar o mică parte i-au făcut sclavi. S-au așezat pe pășunile romanilor, iar un timp regatul maghiar era numit pascua romanorum. Trecerea ungarilor în spațiul intracarpatic a fost la început cu păstori, vara, prin secolul X. Călăreții nomazi nu aveau legături statornice cu autohtonii. Apoi au venit ca oșteni ai căpeteniilor, ulterior regilor maghiari, și au întâlnit vlahii în Banat și pe Crișuri.

De Transilvania, ungurii din Câmpia Panonică s-au apropiat treptat. Ardealul, cuvânt numit astfel de unguri, are mai multe origini: regii ungari numeau pădurea lor de vânătoare din interiorul arcului carpatic erdo, de unde s-a împământănit termenul; Ioan Thuroczi, cronicar maghiar din secolul XV pretindea că Zoltan, după ce a moștenit voievodatul lui Menumorut, și-a numit țara Erdely Zoltan. Teritoriul ocupat era numit inițial în latinește Ultrasilvana (mai departe de păduri), iar din secolul XII s-a generalizat Transilvania (dincolo de păduri).

Ardealul, după retragerea romană a lui Aurelian (271-275) își păstrase organizarea romană a celor trei Dacii: Porolissensis, Apulensis, Malvensis care formau trei entități politice, devenite trei voievodate a căror populație era alcătuită din dacoromani băștinași și câteva neamuri slavone. Pentru cucerirea Daciei Malvensis, după cucerirea Daciei Bihorene, Arpad I-a numit pe Tuhutum una din cele șapte căpetenii ale ungarilor. Acesta a întâmpinat împotrivirea voievodului Gelu sprijinit de nucleul politic românesc: scaune, cnezate, voievodate, care se luptau cu invadatorii.

La venirea ungarilor în Transilvania, românii erau grupați în jurul vechilor cetăți, unele de veche origine romană care în Ardeal formau un lanț, o încrengătură de cetăți, absolut toate anterioare invaziei călăreților asiatici. Vlahii trăiau pe aceste meleaguri. N-au fost nici diminuați, nici anihilați de cucerirea străină. Dislocarea elementului românesc din interiorul arcului carpatic a fost de mică amploare, mai ales pe văile râurilor mari. Autohtonii au cedat silit locul noilor veniți, nomazi crescători de animale. S-au retras și s-au relocat în zonele colinare sau montane din apropierea apelor. Românii constituiau elementul majoritar al populației, așezați în cătune, sate și târguri.

Dovadă sunt mormintele izolate ungare existente în Transilvania, pe văile râurilor, comparativ cu numeroasele necropole funerare din Câmpia Panonică. Regii maghiari s-au prevalat de un neadevăr, afirmând că i-au colonizat pe sași în desertum, cu toate că populația românească nu era absentă. Sașii veniseră în Ardeal din Franconia renană și au întâlnit o populație românească, fie ea mai rar răspândită... O națiune de plugari după vechea tradiție a strămoșilor și de păstori (N. Iorga). Până la venirea sașilor, aceștia au recunoscut că apărătorii frontierei erau secuii și, înaintea acestora, românii și pecenegii. Invadatorii au găsit în Ardeal o populație slavă, slavo-românească sau curat românească.

Un savant german remarca în 1863 că munții Ardealului au nume românești: Retezat, Parâng, Găina, Surul, Subcunună, Buceciul. Târgurile erau numite după ziua săptămânii în care se organiza piața: Miercurea Sibiului, Sâmbăta. După părăsirea Daciei, populația urbană și-a continuat existența în spațiul rural. Iorga: Satul a devenit pentru mult timp forma firească de organizare a strămoșilor noștri. Erau agricultori, păstori, meșteșugari, oșteni. Mai multe familii formau obștea satului. Teritoriul obștii era satul (din latinul fossatum – spațiu întărit cu un șanț).

Obștea formată din oameni liberi avea în proprietate comună: imașuri, ape, păduri, lunci. Era

condusă de sfatul bătrânilor, acei oameni buni și bătrâni (homini boni et veteri). Judele (judex) era numit după uzanța slavă, cneaz. Cronicarul ardelean N. Bethlen scria în secolul XVII: Românii din timpuri imemorabile trăiesc în Transilvania în mici republici, fiecare dintre ele pe o vale. Dimitrie Cantemir amintea republicile din Moldova: Vrancea, Tigheciul, Câmpulungul. N. Iorga cu geniu și inspirație le-a numit romanii populare. Vlașiile din Muntenia erau numite Vlășia, Vlașca, Romanați, iar în Transilvania Terra Blachorum, Silva Blachorum (care sugerează acel Codru al Vlășiei din Muntenia). Prin secolele VIII-IX romanii s-au unit și au încheiat formații politice mai mari conduse de potentăți care încercau să-și perpetueze politica ereditară.

Conducătorii protostatelor românești, voievozii, purtau o denumire slavă din cuvintele voda - conducător, voi, voina - război, voiavoda - conducător de război. Tot de origine slavă era numele cneazului și slavo-bulgară boier din boliar, boliarin - nobil. Vechile izvoare narative ungurești ne-au dat informații pertinente despre locuitorii Transilvaniei care s-au împotrivit cuceririi maghiare, amintind câteva structuri politice incipiente românești, voievodate din Vestul Tisei. În secolul X la nord-vest de Carpați era voievodatul bihorean al lui Menumorut, numit Crișana sau Țara Crișurilor sau Bihor, nume luat de la munții din Est. Printre posesiunile sale erau Țara Beiușului pe Crișul Negru (cursul de mijloc medium Crisium) și Țara Zarandului pe Crișul Alb. Cele trei Crișuri: Repede, Alb și Negru, după unire au format un singur șuvoi care se vărsa în Tisa la Vadul de la Muntele Cerbului (Mons Cervinus). Anonymus afirma că stăpânul cetății Biharea, la aflarea invaziei ungare, s-a retras în pădurea Igfon, probabil într-o fortificație. Bazinul hidrografic al stăpânirii ducelui român, afară de Crișuri (numite în latină Crisium, latinoromană fluvium Cris, latino-maghiară Keres), mai cuprindea Barcăul, Erul, numeroase pârâuri și afluenți ai acestora. Anonymus amintea de fruntariile voievodatului român: Țara care este între Tisa și Pădurea Igfon, a ocupat-o pentru sine ducele Morut al cărui nepot a fost numit de unguri Menumorut.

N. Iorga amintea de confuzia făcută între ducele vlah și ducele Moimorus al moravilor (dux Moravorum) în Analele Carintiei. Din cele aflate de la notar rezultă că structura politică bihoreană avea o conducere ereditară. Tisa era granița de Vest. Pe fluviu exista o trecere numită Vadul grecilor unde oștenii lui Salanus (Szalankemen), copleșiți de unguri, s-au aruncat în Tisa să scape. Numele îi vine de la aliații bizantini ai ducelui și de la faptul că în apropiere se găsea o mănăstire ortodoxă de rit grecesc. Țara Vlahului se întindea de la Tisa și Porțile Meseșului până la Someș. Cam două treimi era străjuită de păduri. Codrul Igfon ocupa crestele munților Apuseni și Pădurea Craiului. Simon de Keza în Gesta Hunorum et Hungarorum (scrisă între 1282-1285) nota că ungurii au atacat pe românii și slavii din Câmpia Tisei. Autohtonii n-au părăsit satele și s-au așezat în Sud.

Aveau legături, chiar alianțe cu vecinii (Imperiul bizantin, țaratul bulgar). Tăvălugul maghiar înainta. A ajuns la Tisa și afluenții Bodrog și Sajo. Arpad a trimis emisari la stăpânul locurilor ducele Salanus cerându-i teritoriul riveran. Metaforic i-a cerut două ulcioare cu apă din Tisa și un snop de iarbă. Împotrivirea de la Vadul Grecilor a fost nefastă oștirii lui Salanus. Arpad era comandantul suprem al celor șapte triburi. Împăratul bizantin Constantin VII Porfirogenitul (945-959) în Administrando Imperio scria că puterea o dețin cele șapte triburi iar căpeteniile lor au jurat lui Almos (Almus la Anonymus) tatăl lui Arpad că vor alege căpetenia numai din neamul lui.

Așa a ajuns Arpad căpetenie (fejedelem). Dinastia arpadiană a durat până în 1301 (ultimul rege Andrei III). Ocuparea câmpiei panonice a fost dificilă datorită împotrivirii înverșunate a bulgarilor, slavilor, românilor, după cum scria Anonimul. Stăpânirea a început sub semnul violenței și al sângelui. Ungurii au purtat lupte crunte cu statul morav (905-921) pe care l-au distrus. Arpad s-a îndreptat spre sud-est și a trimis soli la Cetatea Byhor (azi Biharea la câțiva kilometri de Oradea). Cei doi soli se numeau Usubun, tatăl lui Zolucu și Velec. Solii cer teritoriul de la Someș până la Porțile Meseșului, oferind daruri, cum procedaseră și cu Salanus. Menumorut le-a oferit daruri, i-a ospățit câteva zile și le-a cuvântat: Suntem datori lui Arpad, ducele Hungariei, domnul vostru ca un prieten, unui prieten cu toate cele necesare, că e străin și duce lipsă. Pământul nu îl vom ceda

niciodată, câtă vreme vom fi în viață... Nici din dragoste, nici din frică nu-i dăm pământ nici cât un deget. Esența celor spuse de român confirmă că timp de secole (sec. V, 453 când a murit Attila, până în secolul X, 907 când a murit Arpad) acele pământuri au fost ale strămoșilor lui Menumorut, adevăr de care era conștient și Anonymus.

Cu toate că istoricii maghiari neagă existența voievodatului român din Crișana, Anonymus se referă la ea. Biharia era dreptunghiulară, apărată de valuri de pământ de peste 30 de metri și șanțuri cu apă de cca. 20 de metri. Cetatea cucerită a renăscut prin orașul Oradia. În Nord se afla cetatea Sătmar (castrum Zotmar). Pe Crișul Repede erau câteva cetăți de pământ.

Țara Crișurilor era serios fortificată. Arpad a hotărât ocuparea voievodatului din Nord. A numit trei comandanți militari (doi șefi de ginte și unul de trib). Au trecut Tisa fără opoziție. Vlahul cu o oaste numeric inferioară, a evitat lupta în câmp și a preferat sistemul defensiv al fortificațiilor și strategia strămoșească de retragere treptată până la un loc avantajos de ripostă. Ungurii au atacat pe două direcții. O ceată avansa pe Someș spre cetatea Sătmar și ajungea la Porțile Meseșului, cealaltă spre Zalău. Sătmarul opune rezistență, ungurii o asediază și o ocupă după trei zile de lupte crâncene. Cetele ungurești se unesc și sărbătoresc victoria printr-un ospăț. Aici va fi hotarul stăpânirii lui Arpad.

Porțile Meseșului sunt fortificate prin efortul captivilor autohtoni, vlahi și pecenegi. Ungurii se temeau de voievodatul lui Gelu aflat dincolo de porți. Căpetenia Tuhutum, șeful unuia din cele șapte triburi, a trimis spioni să afle bogățiile țării de dincolo de pădure (terra Ultrasilvana). Lacom cere acceptul lui Arpad să atace pe români și trece Meseșul. Reluarea războiului ungarilor cu Menumorut este în anul când s-a născut Zoltan, fiul lui Arpad. Pe malul Tisei secuii se supun ungarilor și primesc teritorii românești. După unele opinii, secuii ar fi fost triburi înrudite cu ungurii pe care aceștia îi puneau în avangarda șuvoiului nomad cu rolul de a suporta șocul ripostei populațiilor sedentare ale căror teritorii le invadau. După părerea istoricului P. Hunfalvy, (Românii și dreptul lor - 1885) secuii fuseseră așezați în Transilvania spre apărarea țării, iar Simon de Keza: secuii sunt rămășițe ale hunilor. Identitatea limbii maghiare cu cea a secuilor infirmă afirmația, deoarece limba hunilor, cu 500 de ani mai veche, trebuia să se deosebească evident de limba ungarilor. La asediul Biharei secuii au fost folosiți ca oaste de sacrificiu. Menumorut cu fiica și soția s-au retras într-o cetățuie în pădurea Igfon.

După Anonymus, la asediul Biharei au murit 125 de bihoreni, 20 de unguri, 15 secu. Oștile erau alcătuite din câteva sute de războinici. Știind că ungurii făceau parte din 52 de ginți și fiecare șef gentilic trebuia să aducă 400 de călăreți, numeric armata maghiară avea circa 20.000 de oșteni, dintre care numai 1.000 participau la lupte, restul în raiduri de pradă în țările învecinate. Biharea a fost cucerită după 12 zile. Ungurii învingători erau sătui de lupte și s-a ajuns la o înțelegere echivocă.

Menumorut recunoștea suveranitatea lui Arpad și accepta căsătoria fiicei sale cu fiul său minor, Zoltan. Biharea și o parte din voievodat rămâneau în posesia lui Menumorut, iar după moartea sa revenea fiicei sale, implicit lui Zoltan. Comandanții maghiar victorioși au primit: Velec - Zarandul și Usubun o cetate în apropierea lacului Balaton. Alte două voievodate amintite de Anonymus în estul Tisei au fost ale lui Gelu și Glad. Gelu, dux Blacorum (ducele românilor) era în Transilvania (terra Ultrasilvana, Regnum Ultrasilvana) și avea posesiuni la Est în apropierea pământurilor lui Menumorut. Gelu era român (quidam Blacus) și avea supuși români și slavi (Blasii et sclavii).

Țara sa de dincolo de păduri avea râuri cu nisip de aur (Anonimul) și saline. Reședința sa era probabil la Dăbâca, la vărsarea Lonei în Someșul Mic, cetate care avea patru incinte fortificate, sau la Cluj Mănăstur. Oștenii săi (după Anonimus) erau slabi, înarmați numai cu arcuri și săgeți. Prin desconsiderarea armelor române, autorul îi lauda pe unguri. Tuhutum l-a învins pe Gelu care a murit

În luptă și locuitorii țării l-au ales pe ungar stăpân (!) prin jurământ. Tuhutum a păstrat autonomia voievodatului. Glad (numele este asemănător cu latinul gladius - sabie) era originar din Vidin. Stăpâna teritoriul de la Mureș până la Orșova, între Mureș, Tisa, Dunăre și Carpați.

Avea armată puternică formată din români, cumani și slavi (bulgari). Reședința la Orșova pe Mureș (a fluvio Morus asque ad castrum Urschia). După afirmația notarului, urmașul său Ahtum, botezat în orașul Vidin după legea grecilor, îndrăznise să vămuiască sarea regală venită cu plutele pe Mureș. Îl întrecea pe rege prin mulțimea oștenilor și nu prea îl lua în seamă. În Legenda Sancti Bernardi se precizează că Ahtum și-a întins dominația spre nord pe Mureș, până la Crișul Alb și a ocupat Zarandul care fusese atribuit lui Velec de Arpad.

Tot în legendă se face apropiere sau confuzie între Ahtum și Tuhutum. Autonomia Crișanei, Banatului și Transilvaniei a fost facilitată de luptele pentru putere după moartea lui Arpad (907) și stăpânirea fiului minor Zoltan. Căpeteniile maghiare Bulcsu și Gyula s-au creștinat fiind botezați la Constantinopol în ritul grecesc (ortodox), pe la 950-960. Turbulenții călăreți nomazi au pornit asaltul asupra Occidentului. Învinși de germani în 933 și 955, șeful maghiar Bulcsu a fost prins și spânzurat. Ungurii au încetat raidurile de pradă și s-au sedentarizat.

Fostul păgân Vayk (apropierea cu Voicu este evidentă) s-a creștinat în confesiunea catolică. Voievozii români după afirmațiile cronicarilor, erau creștini de rit ortodox, prin filieră bulgară. Dacă ungurii lui Bulcsu și Gyula ar fi rămas ortodocși, poate că apropierea între români și unguri ar fi fost benefică ambelor etnii. În concluzie, voievodatele lui Menumorut și Glad au rămas sub stăpânirea românească, cel al lui Gelu a fost autonom sub unguri până la Ștefan cel Sfânt (997-1038) când a devenit stăpânul Transilvaniei. Sudul Ardealului a rămas mult timp independent față de unguri. A urmat deposedarea de pământ a românilor.

Abia prin secolul XIII s-au înființat așezări ungurești în Transilvania. În zonele cu populație românească mai compactă (Hunedoara, Făgăraș, Someșul Superior, Banat, Oaș) românii au rezistat în satele lor. S-a accentuat procesul de diminuare și dispariție a nobilimii române, uneori prin schimbarea numelor. Terminația ffy înseamna fiul lui și s-a aplicat urmașilor lui Drag (Dragffy), Ban (Banffy), Cândea (Kendeffy).

Paul Hunfalvy contesta existența unei nobilimi autohtone la români, negând litera Diplomei Ioaniților din 1247 (majores terrae) și înnobilările numeroșilor români făcute de regii maghiari. Juzii, cnezii, voievozii români erau nobili uneori ereditari. Mulți proprietari români de pământuri, au fost condamnați pentru fapte inexistente la confiscarea terenurilor. Procedul se aplica și micilor nobili unguri (spani, nemeși) ale căror pământuri erau luate de magnați și grofi (din germanul Graf - conte), marea nobilime ungară. Reacția românilor a durat până în 1437, când ungurii care numeric erau a treia națiune politică a Transilvaniei, au încheiat pact cu sașii și secuii și au substituit prin abuz pe români, populația autohtonă, cea mai numeroasă a Transilvaniei.

Viorel Gh. Speteanu